

Darija Hercigonja Salamoni

*Poliklinika za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG,
Centar za rehabilitaciju i ranu podršku u zajednici,
Ljudevita Posavskog 10, 10 000 Zagreb, Hrvatska*

Crtice za povijest logopedije – Hrvatska u odnosu na Europu i svijet

**Notes on the History of Logopedics as
the Science of Speech Therapy - Croatia
in Relation to Europe and the World**

Pregledni rad: UDK: 376(497.5): 615.85

DOI: <https://doi.org/10.31299/log.13.1.5>

Sažetak

Komunikacija govorom isključivo je ljudska sposobnost. Čovjek se ne služi govorom jedino za sporazumijevanje, iako je evolucijom u tu svrhu vjerojatno nastao i s filogenetskoga i ontogenetskoga gledišta. Jezik je značajni čimbenik koji je ljudima pružio veliku prednost u preživljavanju. Logopediji je u središtu interesa čovjek kao biopsihosocijalno biće. Stoga logopediju, kao samostalnu znanstvenu disciplinu, karakterizira interdisciplinarnost. Studiji logopedije u svojim programima uključuju biomedicinske znanosti, psihologiju, lingvistiku, fonetiku, pedagogiju i dr. S obzirom na to da je logopedija interdisciplinarna znanost, u ovom je tekstu opisan razvoj disciplina koje utječu na logopediju kao znanost. Izrazito je važno i u javnom diskursu promovirati povijesno značajne događaje, osobe, ustanove kojima je logopedija u fokusu, i to postaviti u odnos s drugim znanstvenim disciplinama, raznim društvenim aspektima, te stvoriti poticajno okruženje za potpuno razumijevanje logopedijske djelatnosti u Hrvatskoj.

Ključne riječi:
*povijest logopedije,
komunikacija,
znanstvena
disciplina logopedija,
biopsihosocijalno biće,
interdisciplinarnost*

Summary

Speech communication is exclusively a human ability. Humans do not use speech only for communication, although it probably evolved for that purpose, both from a phylogenetic and an ontogenetic point of view. Language is the key factor that gave humans great advantage in survival. Logopedics is interested in humans as biopsychosocial beings. Therefore, logopedics, as an independent scientific discipline, is characterized by interdisciplinarity. Logopedics studies include biomedical sciences, psychology, linguistics, phonetics, pedagogy and other disciplines in their programs. Since logopedics is an interdisciplinary science, this text describes the development of disciplines that have influenced logopedics as a science. It is extremely important to promote historically significant events, people and institutions that have logopedics in focus in public discourse and to relate them to other scientific disciplines, various aspects of social life and create a stimulating environment for a thorough understanding of logopedic activity in Croatia.

Keywords:
*the history of
logopedics,
communication, the
scientific discipline
of logopedics,
biopsychosocial being,
interdisciplinarity*

UVOD

Za nekoliko godina, 2027., obilježiti će se 200-godišnjica prvog pisanog dokumenta u logopedskoj struci (Stulli, 1827). Prije više od devedeset godina, 1932., Hinko Freund, fonijatar, logoped i neuropsihijatar, održao je u Zagrebu predavanje „O važnosti logopedije u okviru zdravstvene pedagogije“. Freund navodi: „... Logopedija je specijalna medicinska disciplina, te se ne da svrstati ni pod koju od drugih poznatih struka, niti se može smatrati privjeskom jedne druge struke, iako s mnogima od njih graniči. Ona se služi i psihološkim, i neurološkim, i laringološkim, i pedijatrijskim, i fonetskim i specifično logopedskim metodama istraživanja i liječenja, no kraj svega toga čuva svoju osebnost, koja leži u jedinstvenosti objekta: u svestranom znanstveno-medicinskom proučavanju patologije govora.“

Godine 1962., tj. 30 godina nakon navedenog predavanja Hinka Freunda, utemeljena je Visoka defektološka škola u Zagrebu, koja je radom počela u rujnu iste te godine. Svečano je otvorena 6. veljače 1963. U sastav Sveučilišta primljena je u Zagrebu 1965. godine kada je održana i prva promocija profesora-defektologa, a poslijediplomski studij za područja oštećenja sluha i govora ustrojen je akademske godine 1972./1973.

Šezdeset godina nakon Freundova predavanja, 16. listopada 1992., osnovano je Hrvatsko logopedsko društvo kao samostalna i dragovoljna udruga koja okuplja magistre logopede, visokoobrazovane stručnjake koji djeluju na planu prevencije, otkrivanja, dijagnosticiranja, terapijskog djelovanja kod poremećaja verbalne i neverbalne komunikacije, te poremećaja oralno-laringealnih funkcija kod osoba svih dobnih skupina u skladu sa svjetskom praksom. Djelatnost logopedije uključuje savjetodavni rad, edukaciju i djelovanje u zajednici.

Poštovanje etičkih načela prema korisnicima u kliničkoj praksi, izbjegavanje situacija koje mogu umanjiti logopedске interese u cjelini ili bilo kojeg člana logopedске struke, kao i priznavanje etičkih standarda drugih stručnjaka sastavnica je Etičkog kodeksa Društva.

Hrvatsko logopedsko društvo do sada je ponajprije bilo usmjereno na profesionalni razvoj struke. Sazrelo je vrijeme za osvrt na povijesni razvoj logopedije u Hrvatskoj i na povlačenje paralele s razvojem logopedije u svijetu. *Historia est magistra vitae.*

Bitno svojstvo ljudskih bića je socijalna komunikacija, dijeljenje informacija s drugim ljudima, a ona danas treba biti funkcionalna. Pitanje je što se događa kada je komunikacija zbog raznih razloga neuspješna.

Svjesni važnosti toga da znamo odakle smo „došli“ i „kamo“ idemo, potaknulo nas je na proučavanje povijesti logopedije. Vjerujemo da će ovaj članak potaknuti i druge na aktivno istraživanje, prepoznavanje, prikupljanje, dokumentiranje i analiziranje logopedске baštine u Hrvatskoj. Stavimo se u kontekst svijeta.

Logopediji je u središtu interesa čovjek kao biopsihosocijalno biće. Stoga logopediju, iako samostalnu znanstvenu disciplinu, karakterizira interdisciplinarnost. Studiji logopedije u svojim programima uključuju biomedicinske znanosti, psihologiju, lingvistiku, fonetiku, pedagogiju i dr. S obzirom na to da je logopedija

interdisciplinarna znanost, u ovom je tekstu opisan razvoj disciplina koje su imale utjecaj na logopediju kao znanost.

Logopedija danas kao znanstvena disciplina pripada području društvenih znanosti (5.), polje (5.09.) sa sljedećim granama: Komunikacija i jezični poremećaji i specifične teškoće učenja (5.09.01); Glasovno-govorni poremećaji (5.09.02); Oštećenja sluha (5.09.03) i Poremećaji gutanja i hranjenja (5.09.04).

Komunikacija govorom isključivo je ljudska sposobnost. Čovjeku govor ne služi jedino za sporazumijevanje, iako je evolucijom u tu svrhu vjerojatno nastao - i s filogenetskoga i etogenetskoga gledišta. Upravo je jezik čimbenik koji je ljudima pružio izrazitu prednost u preživljavanju.

VAŽNOST KOMUNIKACIJE, JEZIKA I GOVORA U SVIJETU KROZ POVIJEST

Funkcionalnost komunikacije kroz povijesna razdoblja promatrala se različito – ovisno o razvoju društva, općem društvenom kontekstu i razvoju znanosti. Najviše je promatrana u okviru medicine, retorike, invaliditeta, obrazovanja i rehabilitacije.

Od prapovijesnog doba do posljednjih nekoliko stotina godina, većina stanovništva bila je nepismena. Informacije su se prenosile usmeno. Homerovi epovi prenošeni su recitiranjem iz generacije u generaciju. „Sokrat nikada ne bi mogao predstavljati išta više od govora..., a zatim je došao Platon i pisani tekst. Bez Platona Sokrat ne bi bio ništa više od sjećanja, glasine, mita“ (Klawans, 2008).

Dubravko Škiljan (1989.) navodi da Herodot u drugoj knjizi njegovih „Historija“, koje sadrže velik broj ukomponiranih priča izabranih iz velikog broja legendi, mitova i povijesnih činjenica, predstavlja priču o Psametihu (iz 6. st. pr. n. e.). Psametih je navodno želio provjeriti jesu li Egipćani najstariji narod i dva je novorođena djeteta dao pastiru, da ih odnjeguje kod stada, te naredio da nitko u blizini djece ne smije progovoriti nijednu riječ. Nakon dvije godine djeca su istrčala i progovorila „bekos“, frigijsku riječ za „kruh“. Mogli bismo reći da je Herodot iznio zanimljivu legendu, više nego racionalno objašnjenje. No, Škiljan time naglašava „da uska povezanost jezika, kulture i naroda pokazuje kako se jezična djelatnost smatrala jednom od temeljnih determinanti (ako ne i temeljnom determinantom) civilizacije i potvrde njezina etničkog, a zacijelo i kulturnog identiteta“.

Povijest spominjanja govornih poremećaja, primjerice afazije, počinje, prema Critchleyu, u Egiptu 3500. godine prije Krista. U papirusu Edwina Smitha kirurzi opisuju slučajeve ozljede glave, zbog kojih su bolesnici izgubili sposobnost govora, i to nazivaju nijemošću (Ivanuša, 2009).

Nadalje, u egipatskim hijeroglifskim zapisima iz 2000. god. pr. Kr. nalazi se simbol koji označava mucanje – figuru osobe koja jednom rukom pokazuje na usta, a drugom prema podu. Mucanje se nekoliko puta spominje u Bibliji kod proroka Izaije, u Markovu evanđelju i danas je slikovito opisano u osobi Mojsija koji za sebe kaže da je „u govoru spor, a na jeziku težak“ (Knjiga izlaska 4,10).

Razmatrajući prapovijesno doba, H. Klawans (2008) navodi: „Kako su ljudi postali ovakvi? Kako se razvio jezik?“

Da bismo to razumjeli, moramo odbaciti nekoliko mitova ukorijenjenih u našoj kulturi. Moramo usmjeriti pažnju na špiljsku ženu. ...U više od stoljeća i pol od objavljivanja Darwinova Porijekla vrsta, bijeli muški antropolozi i paleontolozi osmislili su nacrt ljudske evolucije u kojem se uspješnost u lovu smatrala primarnim čimbenikom širenja i prevlasti ljudskog roda.“ No, taj „neurolog-detektiv“ nastavlja: ...Prvobitno, muškarci su lovili dok su žene njegovale, uključujući podizanje tog juveliniziranog mozga do određene razine, kako bi mala djeca mogla naučiti govoriti. Svi mi govorimo jezik svojih majki.

Žene su njegovale, a muškarci istraživali. I u ovom preglednom članku vidljivo je da su tijekom povijesti, iz onoga što je zabilježeno, muškarci bili ti koji su kroz liječničku profesiju istraživali i liječili poremećaje u komunikaciji. Danas je situacija drukčija i žene su značajno više zastupljene u logopedskoj profesiji i znanosti.

Grcima su u fokusu bili čovjek i priroda i njihov međudodnos. Stari Grci su u stvarnosti medicinu odvojili od mistike, praznovjerja i religioznosti, iako su postojali mnogi hramovi posvećeni Eskulapu, koji je živio oko 1443. g. pr. n. e. i bio uspješan liječnik. Pri hramovima koji su mu bili posvećeni djelovali su svećenici koji su provodili tretmane posta, kupki, kađenja mirisnim travama i sl. Hipokrat, rođen oko 460. g. pr. n. e., bio je najpoznatiji učenik medicinske škole u Kosu. Napisao je velik broj djela iz područja medicine. Stvorio je i etičke temelje liječničke profesije. I danas liječnici polažu zakletvu koja nosi njegovo ime. Promatrao je ljudski organizam kao cjelinu.

Grci i Rimljani, i ne samo oni, posvećivali su veliku pažnju govorništvu. Poznati grčki govornik Demosten uživao je ugled jednog od najvećih oratora starog vijeka iako je mucao. Za poboljšanje svoje vještine razvijao je sustav vježbanja.

Pod Konstantinovom vladavinom redovnici i klerici postali su vrlo utjecajni, a među njima Nemesius, koji je razradio Hipokratove i Galenove teorije kombinirajući ih sa srednjovjekovnom kršćanskom teologijom (Felson Duchan, 2001-2023).

U zapadnom dijelu Rimskog Carstva (sjeverna Italija, Engleska, Njemačka i Francuska), niz je čimbenika doveo do diskontinuiteta u filozofiji i praksi medicine i retorike između srednjovjekovnoga grčkog Istoka i latinskoga Zapada. Vladari malih kraljevstva bili su usredotočeni na ratovanje, a ne na medicinsku praksu javnog zdravlja. Rat je poremetio trgovinu, a putovanja su postala opasnija, smanjujući komunikaciju između Istoka i Zapada (Felson Duchan, 2001-2023).

Srednji vijek, koji počinje 476. godine padom Zapadnog Rimskog Carstva, nije bilo osobito sretno razdoblje za osobe s poremećajima. Poremećaje su promatrali kao grijeh, a liječili su ih molitvom. Iako su u tom „mračnom srednjem vijeku“ postavljeni temelji nekih drugih znanstvenih disciplina, kao što su kemija i ljekarništvo, osobe s poremećajima bile su na margini društva. U Europi je 1054. došlo do podjele na latinski Zapad, grčki Istok i arapski Srednji istok. Razlike su se ogledale kako u politici i razvoju društva, tako i u toleranciji i prihvaćanju osoba s poremećajima.

Do 1000. godine u Islamskom Carstvu (Bliski istok, zapadna i južna Azija i sjeverna Afrika) formirala se nova

religija na učenjima Muhameda. Centar je bio u Bagdadu, a arapski jezik govorio se od Indije do Španjolske. Islamski svijet razvijao je mnoge nove ideje u medicini, astronomiji i matematici i bio je tolerantniji prema potrebitima. Općenito, vrijednost arapske medicine je neizmjerena, a njezin se utjecaj osjećao sve do kasne renesanse, dakle - nekoliko stotina godina. Većina arapskih pisaca bili su Muslimani, ali bilo je i Židova koji su pisali na arapskom. Osobito su bujno cvale arapska kultura i medicina u Španjolskoj za vladanja maurskih kalifa i kraljeva. U izgradnji arapske kulture u Španjolskoj u to su vrijeme intenzivno surađivali i Židovi. Na medicinskom području istaknuo se Maimonides (1135.-1204.) koji je zagovarao racionalnost i ono što je dokazivo putem osjetila (Šerčer, 1966).

Novi vijek počinje otkrićem Amerike 1492. godine i traje do pred kraj Velikog rata, 1918. godine. Vrijeme između 1500. i 1700. godine u Europi smatra se ranim modernim razdobljem u kojem započinju istraživanja i promatranja. Napulj, Genova i Venecija trgovali su između Europe i Bliskog istoka, a arapski znanstvenici trgovali su spisima starih Grka koje su sačuvali u svojim knjižnicama kao s bilo kojom drugom robom. Kada su Turci 1453. osvojili Bizantsko Carstvo, mnogi kršćanski znanstvenici napustili su Grčku i otišli u Italiju.

U Europi se stoljećima smatralo da je srce sjedište ljudskih misli i osjećaja.

Pojava humanizma i razvoj empirizma u znanosti donosi promjene u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi (Michelangelo i Da Vinci) i šire. Manja je usredotočenost na religijske teme, a više na emocije i aktivnost čovjeka u svakodnevnom kontekstima. Probudio se osjećaj individualizma, a vrhunac postignuća u ovom ranom modernom razdoblju mnoga su znanstvena otkrića (npr. teleskop i mikroskop u sedamnaestom stoljeću). Galileo je generaciju kasnije teleskopom potvrdio Kopernikova otkrića (1543.) i unaprijedio heliocentričnu teoriju.

Španjolski redovnik Pedro Ponce u 16. stoljeću, kako nalazimo u literaturi, naučio je dva „gluhonijema“ čovjeka govoriti. Nitko u to nije htio vjerovati, to se smatralo nemogućim. Radije je prihvaćeno da postoji dvije vrste gluhonijemosti: prava i samo prividna.

Švicarski liječnik Conrad Ammano, koji je živio u Nizozemskoj, 1692. godine objelodanio je u Amsterdamu djelo „Surdus loquens“, a 1700. djelo „Dissertatio de loquela“, u kojima je zastupao mišljenje da gluhonijemi mogu naučiti govoriti ne samo znakovima, nego i glasom. Te Ammanove knjige predstavljaju klasična djela i smatraju se temeljem, na kojem se u novije doba (1960. godina) (op. autora) razvila tzv. metoda oralizma ili metoda glasovnoga govora gluhonijemih, u odnosu na simbolizam ili metodu znakovnoga govora gluhonijemih (Šerčer, 1966).

Još je u 18. stoljeću zapadna medicina učila da se uloga mozga svodi na distribuciju vitalne energije drugim dijelovima tijela. No, sredinom 18. stoljeća prosvjetiteljstvo je u punom zamahu. U prosvjetiteljstvu su najvažniji pisci i filozofi Diderot (1713.-1784.), Voltaire (1694.-1778.), Montesquieu (1689.-1778.) i Rousseau (1712.-1778.). Diderot je sastavio Enciklopediju između 1751. i 1772., sedamnaest velikih svezaka informacija o prirodnom svijetu i njegovoj povijesti. Javlja se nastojanja da se razviju klasifikacijske sheme za bolesti i zdravlje. U stvaranju sustava klasifikacije bolesti

isticao se Francois Boissier de Sauvages (1706.-1767.), koji je 1771. dovršio taksonomiju od tri sveska pod nazivom „Sustavna nozologija“ (Nosologie methodique) s nazivima i opisima dvije tisuće četiristo bolesti. U cjelokupnu taksonomiju uključena su sljedeća četiri roda povezana s poremećajima govora: *Mutitas* – organski artikulacijski poremećaji; *Afonija* – organski poremećaji glasa; *Psellismus* – poremećaji brzine i ritma, kao i funkcionalni artikulacijski poremećaji; *Parafonija* – poremećaji glasovne kvalitete.

Unatoč starom uvjerenju Alkmeona iz Krotone te Hipokrata i Galena, da se misao zbiva u ljudskoj glavi, ta je ideja naišla na pravi odjek tek u 19. stoljeću, kada F. J. Gall s J. C. Spurzheimom zastupa motrište da je mozak sjedište različitih moralnih i intelektualnih sposobnosti uključujući i verbalnu memoriju. Gall smješta zonu verbalne memorije u prednje režnjeve mozga (Pavelin Lešić i Hercigonja Salamoni, 2021).

Sredinom 19. stoljeća mnogi liječnici razvijali su razne teorije, opisivali poremećaje i znanstveno razmatrali slučajeve iz svoje prakse. Bavili su se proučavanjem mozga, pratili opći razvoj djece i njihova govora, te osmišljavali psihoterapijske pristupe za odrasle.

Bouillaud je 1825. godine utvrdio razlike između pokreta za oblikovanje govora koji su naučeni, te gutanja i sisanja koji su instinktivni i automatizirani. Od tada liječnici sve češće promatraju različite poremećaje govora zbog oštećenja mozga.

Od početka 19. stoljeća liječnici su tražili način kako živom čovjeku mogu gledati u grlo. To je uspjelo 1854. Manuelu Garciji, učitelju pjevanja u Parizu, koji je došao na genijalnu pomisao da samome sebi pogleda u grlo i da vlastito grlo demonstrira svojim učenicima. Osmislio je gledanje pomoću dvaju laringoskopskih ogledala i sunčane zrake, te tako ugledao svoju glotidu. Profesor fiziologije u Budimpešti Jan Czermak učinio je isto - prvi upotrijebivši umjetni izvor svjetla (Šerčer, 1966).

U drugoj polovici 19. stoljeća radio je i jedan od najvećih fiziologa svijeta – Ivan Petrović Pavlov (1849.-1936.), koji je unaprijedio cjelokupnu fiziologiju, osobito znanost o funkciji živčanoga sustava. Pošlo mu je za rukom rastumačiti velik dio funkcije mozga na čisto materijalističkoj osnovi. Otkrićem „uvjetnih refleksa“ obogatilo je bitno učenje o postanku refleksa i stvorio temelje za ispitivanje i razumijevanje funkcije sluha (Šerčer, 1966).

Paul Broca, neurolog i anatom, 1861. godine ustanovljuje da je sjedište govora kao usmene aktivnosti u lijevoj hemisferi treće čone vijuge ljudskog mozga. Brocin učitelj Trousseau, 1864. godine, uveo je pojam afazija u medicinski rječnik koji je prihvaćen u glavnim svjetskim jezicima. Deset godina kasnije, 1874., Wernicke tvrdi da je ondje samo dio sjedišta, a da je sljepoočna regija odgovorna za prepoznavanje glasova. Istraživao je veze između mišljenja i govora, te govornoga i pisanoga izraza (Ivanuš, 2009).

U 19. stoljeću djelovanje i obrazovanje stručnjaka na planu poremećaja govora i komunikacije dolazilo je u većini dijelova Europe iz medicinskog (zdravstvenog) sustava (Mađarska, Rumunjska, Poljska – zemlje ili njihovi dijelovi koje su bile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije ili u doticaju s njom). Početkom 20. stoljeća, raspadom Austro-Ugarske Monarhije, u istočnim dijelovima Europe (Čehoslovačka, Poljska,

Mađarska, Ukrajina i dr.) i Rusiji logopedija se razvijala kao posebno područje u okviru nemedicinskih struka, kao što su lingvistika, psihologija i socijalna pedagogija. Razvijaju se instituti za defektologiju i naglasak se stavlja na defekt (nedostatak), dok se u Sovjetskom Savezu usporedno razvija neuropsihološki pristup. Medicinska znanja sjedinjavala su se obrazovnim tehnikama.

Razvoj logopedije u Sjevernoj Americi

Američki kolonisti povelili su rat za neovisnost o svojim engleskim precima. S revolucionarnom aktivnošću bili su povezani pozivi na individualna ljudska prava. Američka revolucija završila je 1776. godine. Tada su osnivači počeli ujedinjavati zemlju i stvarati jedinstveni identitet od odvojenih kolonija. Snažan naglasak stavili su na učenje dobrog govora, time je retorika počela zauzimati značajno mjesto u školskim programima. Uloženi su napor za poboljšanje govora osoba s govornim problemima.

Cilj retorike i elokucije bio je poboljšati govor svih, uključujući i one s teškoćama u komunikaciji.

Benjamin Franklin (1706.-1790.), primjerice, radio je na otkrivanju načina za ublažavanje medicinskih stanja kao što je apopleksija (stari izraz za moždani udar). B. Ruch (1712.-1813.), jedan je od pedeset šest potpisnika Deklaracije o neovisnosti, bio je među onima koji su radili na stvaranju logičnih sustava klasifikacije bolesti. A. G. Bell otvorio je 1872. u Bostonu, u Massachusettsu, školu govora za poboljšanje artikulacije, mucanja i govora gluhih.

U tom razdoblju zanimanje logoped nije postojalo, već su se poremećajima govora bavili medicinari (istraživači i praktičari), retoričari elokucionisti.

U Americi su u 19. stoljeću postojala tri trenda:

- pokret elokucije – imao je uspostavljenu praksu za rad s govornicima, političarima, pjevačima, propovjednicima, glumcima i ostalima koji su željeli poboljšati svoj govor jer su imali probleme u govoru, jeziku ili sluhu
- samozvani praktičari – imali su interes ili osobno iskustvo s nekom vrstom terapije i posvećivali se znanstvenom eksperimentalizmu
- predprofesionalci (govorni korektori) iz skupine praktičara specijalista – svoju su stručnost crpili iz izlječenja vlastitih problema s govorom ili iz svoje senzibilnosti i talenta u podučavanju ili govorništvu (Feison Ducnan, 2001-2023).

Povijesni sastanak stručnjaka koji su se bavili govorno-jezičnom patologijom održan je 1925. godine u Iowa Cityju, u kući E. L. Traversa. Znanstvena revolucija koja je u Europi uslijedila nakon otkrića Ch. Darwina, P. Broca i C. Wernicke snažno je utjecala na sudionike toga sastanka. Neki smatraju da se u Iowa Cityju skupina stručnjaka proglasila neovisnom o svojoj matičnoj organizaciji American Speech Association, u blagovaonici R. Westa. Na trenutačnoj mrežnoj stranici ASHA-e stoji zapis da se skupina stručnjaka na konvenciji Speech Association of America proglasila neovisnom o toj

matičnoj organizaciji. Kako god, ASHA-a je osnovana u prosincu 1925. godine.

Razvoj logopedije u Južnoj Americi

Argentina je prva država Latinske Amerike koja je školovala logopede. Već 1934. godine u bolnicu Durand u Buenos Airesu dolazi logopedinja E. Fick na odjel za malformacije, a 1937. godine osnovana je služba za otorinolaringologiju. Godine 1948. osnovan je Institut za fonijatriju za pacijente koji pate od poremećaja glasa i jezika. Iste godine osnovano je Društvo za logopediju i fonijatriju.

U Čileu se prvi preddiplomski studij javlja 1950. godine. U Brazilu djeluju fonoaudiolozi koji obuhvaćaju poremećaje glasa, jezika, govora i audiološku praksu. Neki povijesni registri sežu čak u 1855. godinu, te se iz njih može iščitati da se posebna pažnja pridavala gluhoj djeci u kontekstu poticanja razvoja govora (Fernandes et al., 2010).

Od 1920. do 1940. djelovali su svojevrsni zdravstveni tehničari koje je javnost smatrala posebnim učiteljima, a bavili su se ispravljanjem govora i pisanja. Pedesetih godina prošlog stoljeća logopedska struka dobiva određeni zdravstveni okvir, dolazi do osnivanja prvih jednogodišnjih tečajeva Logopedia, Ortofonija i Terapija da Palavra, usmjerenih rehabilitaciji, osobito gluhih osoba i onih s mentalnim problemima (Behlau i Gasparini, 2006).

Razvoj logopedije u Australiji

Prema nekim autorima, korijeni logopedije u Australiji sežu u daleku 1918. i vežu se uz Lionela Loguea. Među australskim vojnicima koji su se vraćali svojim domovima nakon rata bilo je mnogo onih s poremećajima glasa i govora, nastalima kao posljedica šoka od granata, a Lionel Logue ih je rehabilitirao prije svojeg povratka u Veliku Britaniju (Stansfield, 2022). S druge strane, većina se autora slaže da se počeci logopedске djelatnosti u Australiji vežu uz 1931. godinu, kada je u Sydneyju osnovana prva logopedska klinika. Osnovali su je elokucionistica Elinor C. Wray i liječnik Sir Robert Wade pri Royal Alexandra Hospital for Children (RAHC). U sastavu RAHC-a 1939. godine otvara se Škola za logopede u trajanju od dvije godine, nakon toga su polaznici stjecali diplomu i mogli samostalno raditi kao logopedi. Ta je škola preteča današnjeg studija Logopedije pri Sveučilištu u Sydneyju. Godine 1944. osnovan je Australian College of Speech Therapists, a potpunu samostalnost institucija je dobila priznanjem British Medical Associationa kojim dobiva status predstavničkog tijela za logopediju u Australiji.

Razvoj logopedije u Hrvatskoj

U 18. stoljeću hrvatski teritorij podijeljen je između Habsburške Monarhije (sjeverna Hrvatska i Slavonija), Mletačke vlasti (Dalmacija) i Dubrovačke Republike koja je jedina bila slobodna (godine 1358. kralj Ludovik I. Anžuvinski Višegradskim ugovorom potvrđuje joj atribut državnosti, a 1808. godine Napoleonov general Marmont izdao je proglas kojim se ukida Dubrovačka Republika).

Dubrovnici su nekoliko stoljeća imali organiziranu liječničku i ljekarničku službu kao i karantenu, a gradski fizici i kirurzi vodili su svoju praksu i brinuli se za zdravlje svojih sugrađana poštujući razlike i ljudska prava. Time su nadmašili ostale hrvatske krajeve. To je bio grad koji je nastojao prihvatiti svjetska strujanja.

Dubrovnici su dosta putovali i osim što su vrlo rano razvili diplomaciju skupljali su znanja s Istoka i Zapada. Često su odlazili u strane krajeve radi školovanja ili trgovine. Većina ih se prije ili kasnije vraćala u svoj Grad, nastojeći ga oplemeniti novim znanjima i ljudima koje su dovodili izdaleka koji bi sudjelovali u razvoju Dubrovačke Republike. Dubrovnici su već u srednjem vijeku nastojali da u njihov grad dođu sposobni i obrazovani poznavatelji liječničkog umijeća, pa su zapošljavali sposobne strance (Talijane, Španjolce, Grke, Židove), te ih dobro plaćali. Od 1280. u službi dubrovačke države djelovalo je sto trideset četiri liječnika (Lang, 2001).

Uvijek su mislili na boljitak svojega grada gdje god su bili, a ponašali su se u skladu s natpisom koji stoji u Kneževu dvoru „Obliti privatorum publica curate“ („Zaboravite privatno i brinite se za javno“).

Razvijenost socijalne skrbi za stanovništvo grada vidljiva je i u zapisima vezanima uz osnivanje nahodišta za djecu do šest godina 1432. Ti dokumenti svjedoče o brizi i pažnji, kojom se vlast staroga Dubrovnika odnosila prema nezbrinutoj djeci. Imali su hospitale za stare, siromahe i nemoćne, vodili su brigu o higijeni, vodi, kanalizaciji, čistoći, gradnji, bacanju smeća, općenito o kvaliteti života ondašnjega dubrovačkog stanovništva. U 17. stoljeću najslavniji dubrovački liječnik iz doba Republike bio je Gjuro Armeno Baglivi (1668.-1707.), koji je u Italiji bio profesor anatomije, a kasnije teoretske medicine na rimskom Sveučilištu, te liječnik dvojice rimskih papa. Njegove postavke neki smatraju pretečama neuromotornih teorija.

Od 18. stoljeća u Dubrovniku je u službi sve više liječnika. Najpoznatiji je Luka Stulli, koji djeluje u 19. stoljeću, a poznat je i po tome što je prvi u Dubrovnik uveo cijepljenje. Uz to što je bio liječnik, bio je pisac i povjesničar, te važan i za organizaciju javno-zdravstvene službe u Dubrovniku (Grmek, 1992). Luka Stulli objavio je 1827. godine i prvi hrvatski zapis iz logopedije i fonijatrije „O mucanju“. Zahvaljujući ovom tekstu, Luka Stulli prvi je logoped praktičar u Hrvatskoj (Vincent, 2005).

U svojem tekstu navodi: „Mucanje je bolest takve vrste koja proizlazi iz ograničenih funkcija određenih organa u ljudskom tijelu; iako ne duguje svoje podrijetlo nikakvom urođenom i trajnom defektu govornog instrumenta; čini se izuzetno neugodnim i uznemirujućim onome tko mu je podložan, budući da je lišen spontane upotrebe govora, dok su njegove nosnice, grlo, grkljan, jezik, zubi, usne i usta u svom prirodnom stanju, a zvučni zrak gurnut glotisom pronalazi svaku potrebnu poziciju među gore navedenim dijelovima da bi zvučao, savio se i modulirao, na isti način kao što se traži za artikulirane zvukove, koji su elementi govora. Liječnici su nam ostavili malo zapisa o ovoj neurozi; iz čega se čini da joj se posvećuje malo pažnje, iako ona koja se ne javlja nakon puberteta, zaslužuje posebno mjesto među dječjim bolestima.“

U prvoj polovici 18. stoljeća došlo je do napretka u proučavanju anatomije, fiziologije i patologije uha. Gluhoća i oštećenja sluha bili su poremećaji i teme iz logopedске djelatnosti, koji su kroz povijest zbog velikog utjecaja na razvoj jezika i govora značajno zaokupljali liječnike i obrazovne djelatnike u Hrvatskoj. U Beču, tadašnjoj Habsburškoj Monarhiji, čiji smo

i mi bili dio, formiralo se novo specijalno područje u medicini: otologija. Među najutjecajnijim osobama u tom razdoblju promjena tri su istraživača: Adam Politzer (1873.-1920.), Victor Urbantschitsch (1847.-1921.) i Heinrich Neumann (1873.-1939.). Ta je bečka klinika bila prva u svijetu koja se bavila isključivo otologijom. Neumann, koji je diplomirao 1898., pridružio se fakultetu Bečkog sveučilišta 1918., a 1919. postao je voditelj sveučilišne klinike za bolesti uha, nosa i grkljana. Naposljetku je tom klinikom upravljao Emil Fröschels (1884.-1972.), pretvarajući je iz klinike za otologiju u kliniku za govor i glas. Fröschels je 1924. utemeljio Međunarodno udruženje za logopediju i fonijatriju (IALP) i godinama mu predsjedao.

Sveučilište u Zagrebu – Universitas Studiorum Zagrabiensis – neprekinuto djeluje od 1669. godine. Tijekom svoje duge povijesti od sedamnaestog do dvadeset prvog stoljeća mijenjalo je ime i ustroj. U monografiji „Sveučilište u Zagrebu – 350 godina 1669.-2019.“ (2019) na šesto šezdeset devet stranica obuhvaćena je povijest visokoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Tako je, među ostalim, u poglavlju „Razvoj studija i znanstvenih disciplina: dometi i postignuća“ (271-444) zastupljena i logopedija kao znanstvena disciplina (Polić Bobić, 2019).

Medicinski fakultet također je prošao dug put dok se nije ustrojio. Hrvatski sabor prihvatio je Zakon o ustrojstvu Sveučilišta u Zagrebu 5. siječnja 1874. godine, prema kojem bi uz postojeće trebao biti osnovan i liječnički fakultet, no proći će još pola stoljeća prije no što se to i ostvari. U Rijeci je 1879. radom počeo prvi hrvatski rinolaringolog Gjuro Catti.

Prvu školu za gluhoonijeme u Hrvatskoj otvorio je 1885. godine Adalbert Lampe, a 1891. godine u Zagrebu je otvoren prvi državni Zavod za odgoj gluhoonijeme djece. Oštećenja sluha i gluhoća bili su poremećaji iz logopedске djelatnosti, koji su privlačili najviše pažnje i pobuđivali najveći interes liječnika zbog značajne korelacije tih poremećaja s razvojem jezika i govora. Otvaranje ovakvih ustanova pozitivno je djelovalo na napredak u obrazovanju i društvenoj integraciji gluhih i nagluhih osoba u Hrvatskoj (Pribanić, 2017).

Godine 1894. u bolnici Sestara milosrdnica u Zagrebu otvoren je prvi ORL odjel u Hrvatskoj.

Do kraja 19. stoljeća još su se neki liječnici, osobito dr. Maurović, 1847., i dr. Lehner, 1895., počeli baviti „manama“ govora (Vincent, 2005). Josip Maurović obranio je 1847. u Beču inauguralnu disertaciju „Dissertatio inauguralis medica de vitiis loquelae“.

Hinko Lehner (1871.-1917.) završio je studij medicine 1895. godine u Beču. Iste je godine pristupio Zboru liječnika, te održao predavanje o mucanju, a u Liječničkom vjesniku objavio članak „Mucanje“. Ta ga je tema zanimala jer je i sam mucao, kao i neki članovi njegove obitelji. Tijekom studija vježbao je po metodi dr. Coena (1839.-1904.), ravnatelja Zavoda za liječenje mucanja u Beču.

R. Coen prvi je opisao jezične poremećaje u djetinjstvu, njihovu pretpostavljenu etiologiju i preporučio tretmane. Coenove metode sličile su onima kojima su u to vrijeme primjenjivali edukatori gluhih i nagluhih osoba (Weiner, 1986). Ideje je crpio od pedagoga za gluhe i nagluhe Alberta Gutzmana (1837.-1910.), koji je u Njemačkoj promicao fizičku gimnastiku i smatrao je da njegove gimnastičke vježbe, koje su uključivale cijelo tijelo, trebaju biti dio nastavnog plana i programa za gluho djecu. Gutzman je pisao i o dijagnozi i

sanaciji jezičnih problema te o mucanju kod djece. Njegov pristup uključivao je vježbe disanja i artikulacije.

Hinko Lehner je nakon studija svoju liječničku službu obavljao u raznim mjestima u Hrvatskoj. U Liječničkom vjesniku pisao je na zanimljiv način o problemima na koje je nailazio i prijedlozima za poboljšanja. Iz njegovih priloga doznajemo da je 1905. Hrvatska imala 2,380.000 stanovnika, bila je podijeljena na osam županija, koja je imala svojega županijskog liječnika, svaka od županija imala je deset kotara (svaki kotar po jednog liječnika) podijeljenih na općine u kojima je radilo sto sedamdeset općinskih liječnika. U Zagrebu su bile dvije privatne bolnice s pravom javnosti: stara Bolnica milosrdne braće i nova Bolnica milosrdnih sestara. Postojale su dvije zemaljske bolnice u Pakracu i Osijeku, deset gradskih bolnica, devet kotarskih i tri općinske bolnice. U Zagrebu je postojao Zavod za umobolne u Stenjevcu, Zemaljsko rodilište s Primaljskom školom, Zavod za gluhoonijemu i slijepu djecu i Zavod za proizvodnju životinjskih cjepiva.

Lehner se 1906. obratio Visokoj vladi, Odjelu za bogoštovlje i nastavu, da popiše broj mucavih u svim školama i općinama (u županijama Ličko-krbavskoj, Modruško-riječkoj, Zagrebačkoj, Bjelovarsko-krževačkoj, Varaždinskoj, Virovitičkoj, Srijemskoj, Požeškoj). Popisano je 1713 mucavih. Najviše popisanih bilo je u Varaždinskoj županiji – 298, najmanje u Ličko-krbavskoj – 88, slijedom toga zatražio je da ga se imenuje školskim liječnikom. U Liječničkom vjesniku 1909. godine zalagao se za objavu uratka „Mucanje“ Josipa Medveda, ravnatelja Zavoda za gluhoonijeme u Zagrebu. Ta knjiga objavljena je dva desetljeća nakon njezine najave. U međuvremenu, 1912. godine, dr. Lehner je u vlastitoj nakladi u Zagrebu tiskao knjigu „Kako se liječi mucanje. Naputak za roditelje, učitelje i mucavce“. Medved nije spomenuo to izdanje, već samo članak iz 1895. Bio je skeptičan prema Lehnerovu „zagovaranju“ primjene hipnoze u liječenju mucanja. (Vučak, 2010).

Hrvatska između dva svjetska rata

Razdoblje nakon Prvoga svjetskog rata u Europi, kao i u novonastaloj Kraljevini SHS, obilježilo je teško zdravstveno stanje populacije koja je stradavala od mnogih zaraznih bolesti zbog loših higijenskih uvjeta, loše prehrane i opće zdravstvene neprosvijedenosti. Iznimno teška socijalna i gospodarska situacija pogodovala je širenju bolesti i nastanku epidemija. Javila se potreba za organizacijom zdravstva koja bi u središtu zanimanja stavila javnozdravstvene probleme i preventivu. Trebalo je stvoriti sustav u kojem bi medicinska pomoć bila dostupna širokim slojevima pučanstva, a ne samo imućnima i onima koji su živjeli u gradovima.

Hrvatski sabor 13. studenog 1917. donosi odluku o osnivanju Medicinskog fakulteta i predlaže Dvorskoj kancelariji u Beču tri profesora – osnivača sa zadaćom da uredi fakultet, postave dekana i brinu se za popunjavanje katedara. To su bili: dr. Theodor Wickerhauser, dr. Miroslav Čačković i dr. Dragutin Mašek. Prve potrebe Medicinskog fakulteta Čačković je definirao na šest instituta i osam klinika. Za teoretske institute predlaže adaptaciju jedne od postojećih školskih zgrada na tada zvanom „Širokom brijegu“, današnjoj Šalati. Iako je 1918. donesen Zakon o gradnji zgrada za liječnički fakultet i zemaljsku bolnicu s klinikama u Zagrebu, poslijeratna besparica dovela je do prekida radova na lokaciji Šalata. Tako se prve klinike smještaju u zgradama koje je trebalo prethodno

adaptirati. Zgradu Više djevojačke škole u Draškovićevoj ulici 19 vlada je ustupila za potrebe kirurške i interne klinike, dok je Grad Zagreb dao da se u zgradi pučke škole u Draškovićevoj ulici 17 (današnja Osnovna škola Dr. Ivana Merza) uredi otorinolaringološka klinika. Klinika se seli na Šalatu tek 1933. godine kada slijede godine adaptacije i opremanja. Klinika konačno dobiva svoj profil tek uoči Drugoga svjetskog rata. Nakon Drugoga svjetskog rata iz nje su se razvili mnogi ORL odjeli i klinike širom Hrvatske.

Dakle, zagrebačka Otorinolaringološka klinika radom je počela 1921. godine, a za njezina predstojnika imenovan je profesor Dragutin Mašek (1866.-1956.), koji je završio medicinu u Beču 1890., te je 1892. postao sekundarnim liječnikom kod prim. dr. Wickerhausera, šefa kirurškog odjela u staroj Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu u Ilici.

U novoj bolnici na Vinogradskoj cesti otvoren je 1894. zajednički odjel za očne bolesti, dermatovenerologiju, bolesti uha, nosa i grla i urologiju. Mašek je pokrivao sve te djelatnosti, ali je poslije prihvatio otorinolaringologiju kao svoju struku. Prvi je izveo totalnu laringektomiju 1912. godine.

Uz Mašeka tada na Klinici radi i dr. Ante Šercer, a uskoro im se pridružuju doktori Nikolaj Perov, Bogdan Banjanin i Vasa Krstić, koji od 1924. vodi novoosnovanu ambulantu za logopediju i fonijatriju.

Ante Šercer (1896.-1968.) studirao je medicinu u Grazu i Pragu, gdje je promoviran 1919. godine. Prvu godinu nakon studija proveo je u klinikama u Pragu i Beču. Na zagrebačku ORL kliniku dolazi odmah nakon njezina osnutka kao asistent profesor Mašku. Osim intenzivnog rada na Klinici, idućih nekoliko godina trajno se usavršavao u inozemstvu, u Bordeauxu, Parizu, Rimu, Napulju i Švedskoj. Vođenje ORL klinike preuzeo je 1929. Kao prvi hrvatski otorinolaringolog i prvi s područja tadašnje Jugoslavije postao je 1929. član elitnog društva Collegium Otorinolaryngologicum Amicitiae Sacrum, godinu dana kasnije postao je član JAZU-a, danas HAZU. U publicistici je ostavio neizbrisiv trag, kapitalno djelo ORL propedeutika zbir je ne samo njegovih zapažanja, nego i svjetski poznatih otorinolaringologa o različitim problemima struke (Prgomet, 2021).

Dr. Bogdan Banjanin 1926. u Liječničkom vjesniku (45, 785) piše članak „Nekoliko riječi o fonijatriji i logopediji s osobitim obzirom na sadašnje prilike u Jugoslaviji“, o manama govora i njihovu liječenju, u kojem nastoji prikazati povijest fonijatrije u klinici i definirati područje rada fonijatrije. O fonijatrijskom radu klinike u prvih pet godina nakon osnutka piše Josip Medved, suradnik klinike iz Državnog zavoda za odgoj gluhoonijemih u Zagrebu (Krajina i Poljak, 2001).

Na fonijatrijskoj klinici provodile su se terapije svih „mana“ govora. Njezin predstojnik od 1933. do 1935. godine bio je Hinko Freund, koji se smatra utemeljiteljem moderne logopedije u Hrvatskoj (Vincent, 2005).

Andrija Štampar, kao načelnik higijenskog odjela Ministarstva narodnog zdravlja, najzaslužnija je osoba za promjene pokrenute u javnom zdravstvu dvadesetih godina 20. stoljeća u tadašnjoj državi. Štampar je bio zaslužan i za suradnju s Rockefellerovom fondacijom koja je, uz Zdravstvenu organizaciju Lige naroda, nakon Prvoga svjetskog rata različitim programima unaprijedila zdravstvene prilike u Europi. Fondacija je, kao dio svojega međunarodnog programa u Europi izgradila mnoge socijalno-medicinske ustanove, tako i najvažniju

ustanovu za preventivni javnozdravstveni rad u Hrvatskoj, ali i u cijeloj tadašnjoj državi – Školu narodnog zdravlja (ŠNZ) s Higijenskim zavodom u Zagrebu 1927. godine. I ona je, kao i ostale njoj slične ustanove s novim oblicima djelovanja na području javnog zdravstva, nastala po uzoru na Johns Hopkins School of Hygiene and Public Health u Baltimoreu u SAD-u.

Kraljevina SHS bila je zaostala poljoprivredna zemlja s većinskim seoskim stanovništvom. Kako bi se seoski narod obrazovao i prosvječio, državne su institucije organizirale razna predavanja i tečajeve na terenu (tečajevi opismenjavanja, domaćinski tečajevi...). Škola narodnog zdravlja 1928. organizira Seljačko sveučilište. Za potrebe prosvjećivanja seoskog stanovništva Škola narodnog zdravlja 1929. počinje izdavati zdravstveno-prosvjetni časopis, koji je prije svega bio namijenjen polaznicima Seljačkog sveučilišta, ali i ostalim ljudima sa sela (Čuljak, 2017).

Knjižica „Mucanje – Naputak kako se pomaže mucavoj djeci u domu i školi“ Josipa Medveda, također je objavljena u nakladi Higijenskog zavoda sa Školom narodnog zdravlja u Zagrebu 1929. godine (Vučak, 2010).

Zanimljivo je da je od prvog broja do trećeg godišta urednik Narodnog napretka bio pjesnik Dobriša Cesarić, koji je radio kao knjižničar Škole narodnog zdravlja. Andrija Štampar slijedio je socijalno-medicinski ideal od mladosti do kraja života, da na zdravom pojedincu i zdravoj zajednici počiva zdravo društvo, te da svi, i bogati i siromašni, imaju pravo biti zdravi.

Hinko Freund – veliko ime hrvatske logopedije

Hinko Freund mucao je od ranog djetinjstva, stoga su ga roditelji vodili različitim liječnicima. U predškolskoj dobi tri puta je liječen po metodi berlinskog stručnjaka Hermana Gutzmana (1865.-1922.). Upisao je medicinu u Beču 1915. Godine 1918. bio je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, a od 1920. do 1923. ponovno je studirao u Beču. Studij je završio 1923., promoviran je u Beču 1924., tri godine kasnije 1927. postao je sveučilišni profesor u Beču. Od 1931. do 1932. bio je na poslijediplomskom usavršavanju u Berlinu. Članak „Stottern und Silbenkoordination“ objavljen je 1933. u časopisu „Wiener medizinische Wochenschrift“. Rad je izrađen u Ambulanti za logopediju, kada je voditelj Klinike za bolesti uha, grla i nosa bio E. Froeschels, a predstojnik prof. dr. H. Neumann (Vučak, 2014).

Od studenog 1932. do 1935. Freund je predstojnik ambulante za mane govora na Otorinolaringološkoj klinici na Šalati u Zagrebu, koju je od 1929. vodio prof. dr. Ante Šercer, djelovao je u Državnoj poliklinici za srednjoškolce, a 1934. je otvorio u Zagrebu u Boškovićevoj ulici vlastitu liječničku ordinaciju u kojoj je radio kao liječnik specijalist se za mane govora i glasa (Vučak, 2014).

Inicirao je osnivanje logopedskog pokreta za borbu protiv i suzbijanje govornih i glasovnih mana, tomu je pridonosio držanjem predavanja i zauzimanjem za osvještavanje javnosti o problemu mucanja jer je i sam vodio osobnu borbu u djetinjstvu s tim poremećajem. Pisao je o razvoju logopedije i fonijatrije u Danskoj, stanju logopedskog pokreta u Sovjetskom Savezu, Mađarskoj, Francuskoj.

Sudjelovao je 1934. na 6. kongresu Međunarodnog udruženja za logopediju i fonijatriju (IALP) u Budimpešti, na 5. kongresu Njemačkog udruženja za logopediju i fonijatriju

1935., na 7. kongresu IALP-a 1936. u Kopenhagenu u Danskoj. Na sastanku Neurološko-psihijatrijske sekcije Zbora liječnika u Zagrebu 1938. održao je predavanje „Odnos nauke o smetnjama govora i glasa prema neurologiji i psihijatriji“.

Početak Drugoga svjetskog rata 1939., zabrinut općim stanjem u državi, zatvorio je svoju ambulantu i napustio je Hrvatsku. Slijedio je primjer dr. Fröschelsa i svoju djelatnost nastavio primjenjivati u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je surađivao s mnogim utjecajnim i značajnim logopedima američkoga logopedskoga kruga.

Fröschels je 1947. utemeljio New York Society of Speech and Voice Therapy i iste je godine postao članom uredništva časopisa „Folia Phoniatica“ pokrenutog u Baselu u Švicarskoj. Do 1953. vodio je IALP. Deso Arthur Weiss (1901.-1971.), Freundov kolega i bliski Froeschelsov suradnik te tajnik IALP-a, također je emigrirao u Ameriku.

Od 1952. Freund je punopravni član ASHA-e. U časopisu „Folia Phoniatica“ Henry (Heinrich, Hinko) Freund objavio je članak „Studies in the interrelationship between stuttering and cluttering“. Od 1954. glavni je psihijatar na Mental Hygiene Clinic u Milwaukeeju u saveznoj državi Wisconsin.

U broju časopisa „Folia Phoniatica“ posvećenom sedamdesetom rođendanu dr. D. A. Weisa tiskan je njegov članak „Observations on Tachylalia“. U istom broju C. Van Ripper (koji mu je bio dugogodišnji prijatelj) u svojem članku „Stuttering and Cluttering – differential diagnosis“ citira Freund iz 1934., 1952. i 1966., te navodi da je najveći teorijski doprinos dao Freund, koji je već 1934. izložio na prikladan način u tablici popis značajki po kojima se ta dva poremećaja najviše razlikuju. Freund je, naime, inzistirao na hereditarnosti kod brzopletosti (Clutteringu) (Vučak, 2014).

Hrvatska udruga za pomoć osobama koje mucaju, osnovana 2000. godine, danas nosi njegovo ime, a sjedište joj je u Klinici za dječje bolesti u Zagrebu (Židovski biografski leksikon, (pristupljeno 6.2.2023.)

Interdisciplinarnost - preduvjet za razvoj logopedije

Profesor Ante Šercer 1932. godine nabavlja „OTOAUDION“, elektronički aparat za ispitivanje i registriranje stanja redukcije sluha i osniva prvi „Akumetrijski laboratorij“ u Zagrebu. Prof. Femenić nakon Drugoga svjetskog rata kao stipendist Rockefellerove fundacije (fondacije) odlazi u SAD i po povratku sa sobom donosi prvi audiometar tipa ADC. To je ujedno bio jedini i prvi audiometar i u Zagrebu, u Hrvatskoj i u Jugoslaviji. Kao stipendist British Councila M. Pražić odlazi u Englesku radi upoznavanja suvremene audiologije i njezine kliničke primjene, ali i njenih novih i drukčijih aktivnosti izvan bolničkih i kliničkih ustanova. Nakon nabave pet audiometara, spektroskopskog analizatora i prve serije slušnih amplifikatora potkraj 1954. tadašnji dekan Medicinskog fakulteta prof. A. Štampar službeno je otvorio Audiološki centar u prostorijama u Draškovićevoj ulici (Pražić, 2001).

Od tridesetih godina dvadesetog stoljeća Petar Guberina (romanist i lingvist) istražuje područje govorne komunikacije i 1954. godine u Parizu predaje o verbotonalnoj metodi i definira verbotonalni sistem koji se temelji na svojoj lingvistici govora. Od 1956. do 1960. ispituje se učinak

vibratora i vrlo niskih frekvencija u Zavodu za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, zatim na Institutu za fonetiku.

U bolnici Sestara milosrdnica razdoblje od 1951. do 1961. obilježeno je intenzivnim razvojem audiometrije, vestibulogije i nistagmografije. U to je vrijeme započela jaka suradnja liječnika Klinike s prof. Petrom Guberinom i Centrom SUVAG (Pegan, 1996).

Ante Šercer, predstojnik klinike za ORL u Vinogradskoj 29, i Petar Guberina uređuju novi audiometrijski laboratorij. Godine 1954. Ivo Padovan, Petar Guberina i Jugoslav Gospodetić sastavljaju Listu hrvatskih riječi za govornu audiometriju po načelima Guberinine lingvistike govora. Tonsko-govorni audiometar su u Zavodu za elektroakustiku Elektrotehničkog fakulteta 1956. izradili T. Jelaković i M. Gregurić. Značajna je njihova suradnja i s Audiološkim centrom Klinike na Šalati.

Ministarstvo za socijalnu zaštitu 1958. godine osnovalo je Centar za eksperimentalnu auditivnu rehabilitaciju (Zavod za gluhoću i dječju II) i s razumijevanjem Saveza slijepih smješten je u njihovoj zgradi u Šenoinoj 34. Odlukom Sabora NR Hrvatske 1961. osniva se Centar za rehabilitaciju sluha i govora (SUVAG) kao ustanova za rehabilitaciju i izobrazbu osoba oštećena sluha i govora prema verbotonalnoj metodi P. Guberine.

Na Zavodu za fonetiku Filozofskog fakulteta okupljaju se vrhunski zagrebački električari (Arambašin, Fabijančić, Matijević, Leskovar i dr.), koji dalje razvijaju elektroakustičke aparate koji se koriste u radu po verbotonalnoj metodi.

Školovanje logopeda, zapošljavanje i razvoj logopedске znanosti nakon Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj

Nakon Drugoga svjetskog rata pri Višoj pedagoškoj školi (u nastavku VPS) u Zagrebu, šk. god. 1947./1948., pokrenut je studij koji je uključivao studij mentalne retardacije, te gluhoće i govornih oštećenja tvoreći zajedno Odsjek za defektologiju.

Audiološki centar Klinike na Šalati već tada je aktivno sudjelovao u edukaciji surdopedagoga na surdološkom odsjeku (Pražić, 1975).

U sljedećem koraku nastavnici VPŠ-a u Zagrebu, A. Borić i T. Špoljar, u suradnji s Klubom studenata defektologije i profesorima Filozofskoga fakulteta (Z. Bujas – psiholog, P. Šimleša – pedagog i P. Guberina – romanist i lingvist) izrađuju pripremni rad koji je uključivao elaborat o koncepciji studija defektologije na razini visokoškolske naobrazbe, nastavni plan i program, te plan kadrovske strukture. Elaboratom je predložena i obrazložena potreba osnivanja Visoke defektološke škole. To je rezultiralo Odlukom Sabora NRH o osnivanju Visoke defektološke škole u Zagrebu.

Visoka defektološka škola u Zagrebu utemeljena je 10. srpnja 1962., radom je počela u rujnu iste godine. Svečano je otvorena 6. veljače 1963. Za prvoga dekana izabran je Tomislav Špoljar, za prodekana Petar Matijašević. Godine 1964. odsjek je nazvan „Odsjek za izučavanje stručne i naučne problematike govorne oštećenosti“. Visoka defektološka

škola primljena je u sastav Sveučilišta u Zagrebu 1965. Te je godine održana i prva promocija profesora-defektologa.

U Centru za rehabilitaciju sluha i govora verbotonalna metoda počela se primjenjivati i u rehabilitaciji govornih teškoća 1965. godine, a provodile su je Ljubica Keramičijevska, Duška Orlandi (Vuletić) i Jelena Desnica (Ivičević). Započinje rad s prvim grupama predškolske djece u prostorijama na Ribnjaku. Duška Orlandi 1966. godine iz Centra za rehabilitaciju sluha i govora (SUVAG) prelazi na Visoku defektološku školu i počinje predavati logopediju. Naziv odsjeka 1968. godine bio je Katedra za oštećenje govora, a 1970. mijenja naziv u Odsjek za logopediju.

Od 1965. do 1968. zapošljavaju se prvi logopedi koji su diplomirali na Visokoj defektološkoj školi, i to u: Zagrebu, Krapinskim Toplicama, Osijeku, Splitu, Dubrovniku i Varaždinu.

Duška Orlandi 1966., kao suradnica u Zavodu za fonetiku, počinje eksperimentima sa zakašnjelom slušnom povratnom spregom u terapiji mucanja. Akademске godine 1967./1968. Katedra za logopediju Visoke defektološke škole sa Zavodom za unapređivanje osnovnog obrazovanja provodi anketno ispitivanje nastavnika o govoru učenika u svim osnovnim školama u Hrvatskoj. Od 1967. do 1970. organiziran je niz predavanja o jezično-govornim poremećajima za nastavnike diljem Hrvatske (Ljubešić, 1997).

Visoka defektološka škola/Fakultet za defektologiju je do 1975. jedina visokoškolska ustanova na kojoj su se obrazovali kadrovi za čitavu (bivšu) Jugoslaviju.

Akademске godine 1972./1973. ustrojen je poslijediplomski studij za područja oštećenja sluha i govora, time su stvoreni preduvjeti za prerastanje Škole u Fakultet za defektologiju što se i događa 1973. Odlukom Upravnoga vijeća Sveučilišta u Zagrebu 14. travnja 1998. naziv fakulteta promijenjen je u Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Prvi logopedi u osnovnim se školama zapošljavaju 1979., a u dječjim vrtićima 1986. godine. Istraživanje jezično-govornih sposobnosti djece u zagrebačkim predškolskim ustanovama 1987. omogućilo je postavljanje artikulacijskih normi za djecu od treće do sedme godine s razmacima od šest mjeseci (Vuletić, 1990).

Logopedi zaposleni u bolnicama pružaju logopedске usluge i sudjeluju u istraživanjima u interdisciplinarnim timovima od sedamdesetih godina 20. stoljeća (Katušić, 1998) Osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća logopedi su zaposleni u bolnicama u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Puli, Rijeci, Varaždinu, Varaždinskim Toplicama, Krapinskim Toplicama, Sisku, Osijeku, Slavanskom Brodu, Vinkovcima, Vukovaru i poliklinikama za rehabilitaciju slušanja i govora.

Ranih devedesetih otvaraju se i privatni logopedски kabineti.

U raznim zdravstvenim, socijalnim, te osnovnim i predškolskim ustanovama logopedi s praktičnim iskustvom sudjeluju u izvođenju praktičnog dijela nastave za studente logopedije od samih početaka studija, od Visoke defektološke škole do danas. A stručnjaci drugih profesija participiraju desetljećima kao nastavnici na fakultetima u Zagrebu i Rijeci.

Posljednjih pedeset godina u interdisciplinarnim timovima, sastavljenim od logopeda, liječnika, stomatologa-ortodonta, i dr. stručnjaka srodnih struka, obuhvaćaju se djeca i odrasli

pacijenti s raznim poremećajima komunikacije, jezika, govora i glasa.

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu dobio je dopusnicu 10. veljače 2017. godine da se na Odsjeku za logopediju i Odsjeku za oštećenja sluha izvodi doktorski studij "Poremećaji jezika, govora i slušanja", a doktorandi izradom i obranom doktorskog rada stječu akademski stupanj doktora znanosti društvenih znanosti, znanstvenog područja logopedije.

Studij logopedije danas je jedan je od najtraženijih u zemlji. Potrebe su velike, a upisne kvote skromne.

Zbog toga je Sveučilište u Rijeci od akademske godine 2020./2021. pokrenulo novi preddiplomski sveučilišni studij - Logopedija. Sveučilište je 31. siječnja 2020. godine dobilo potvrdu o upisu u Upisnik studijskih programa za Preddiplomski studij Logopedija. Tada radom počinje još jedan studij Logopedije u Hrvatskoj, koji potom u rujnu 2022. upisuje i prve studente na Diplomski studij.

ZAKLJUČAK

Važno je nastaviti u javnom diskursu promovirati povijesno značajne događaje, osobe, ustanove za razvoj logopedije u našoj zemlji, i to promatrati u vremenu kada je nastalo, te logopediju staviti u odnos s drugim znanstvenim disciplinama. Logopedija je danas pod jakim utjecajem društvenog okruženja i procjene koje se donose za pojedinca značajno utječu na njegov život. To zahtijeva od logopeda cjeloživotno obrazovanje i visoku etičnost profesionalaca, kako bi procjena koju donosi uzela u obzir sve aspekte života osobe radi stvaranja najboljih preduvjeta za njegovu budućnost i socijalnu uključenost.

Potrebno je stvoriti poticajno okruženje u društvu za potpuno razumijevanje logopedске djelatnosti u Hrvatskoj, njezin dalji razvoj i nadasve završiti proces oko njenog zakonodavnog uređenja.

LITERATURA

Andrešić, D., Pavičić Dokoza, K., Hercigonja Salomoni, D., Blaži, D., Butorac, Ž. (2011). *Čovjek i govor – 50 godina SUVAG-a: Razvoj logopedске djelatnosti u Hrvatskoj*. Zagreb: Poliklinika SUVAG.

ASALFA. URL: <https://www.asalfa.org.ar/web/resena-historica-de-la-fonoaudiologia-en-la-argentina/> (pristupljeno 13.5.2023.)

ASHA. URL: <https://www.asha.org/> (pristupljeno 13.5.2023.)

Biblija. Knjiga izlaska 4,10. (2018). Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Borovečki, A., Lang, S. (2001). *Zdravstvene i socijalne institucije staroga Dubrovnika*. Zagreb: Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar".

Crnković, V. i sur. (2007). *SUVAG*. Zagreb: Poliklinika SUVAG.

Čuljak, M. (2017). *Narodni napredak – Časopis škole narodnog zdravlja, List Medicinskog fakulteta*. Zagreb: Medicinski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. [www.mef](http://www.mef.hr) (pristupljeno 20.5.2023.)

- Duchan, J. A. (). *History of Speech – Language Pathology: Enlightenment/18th Century*. https://www.acsu.buffalo.edu/~duchan/new-istory/enlightment_intro.html
- ERF, https://hr.wikipedia.org/wiki/Edukacijsko-rehabilitacijski_fakultet_u_Zagreb (pristupljeno 25.5.2023.)
- Freund, H. (1932). O važnosti logopedije u okviru zdravstvene pedagogije. Predavanje na osnivačkoj skupštini Udruženja, prosinac 1932. god. u Zagrebu. Tiskano 1933. god. u: Pedagoška biblioteka „Glas nedužnih“.
- Freund, Hinko (Heinrich) *Židovski biografski leksikon*. <https://zbl.lzmk.hr/>, (pristupljeno 6.2.2023.god.)
- Freund, H. (1955). Psychosis and Stuttering. *Journal of Nervous and Mental Disorders*, 122, 161-172.
- Freund, H. (1966). *Psychopathology and the Problems of Stuttering*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Fernandes, F. D. et al. (2010). Emerging Issues Concerning the Education of Speech and Language Pathologists and Audiologists in Brazil and South America. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*. URL: <https://www.karger.com/Article/PDF/314784> (pristupljeno 15.5.2023.)
- Grmek, M. D. (1992). Medicina i ljekarništvo u negdašnjoj Dubrovačkoj Republici. *Dubrovnik* (2-3), 325-331.
- Grmek, M. D. (1967). Povijest medicine u Dubrovniku, u: *Medicinska enciklopedija*, Vol. 2. Zagreb: JLZ.
- Guberina, P. (1952). Zvuk i pokret u jeziku, Matica hrvatska, Zagreb)
- HLD. https://www.hld.hr/o-nama/dokumenti_2 (pristupljeno 28.4.2023.)
- Ivanuša, Z. (2009). *Afazija i hemodinamske promjene analizirane transkranijском dopler sonografijom u bolesnika s moždanim udarom*. Disertacija. Zagreb: Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Štajner Katušić, S. (1998). *Glas i govor nakon totalne laringektomije*, Zagreb: Vlastita naklada
- Klawans, H. (2008). *Špiljska žena, Priče iz evolucijske neurologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Klinička bolnica Sestre milosrdnice (2001). 155. obljetnica 1846.-2001. Zagreb.*
- Krajina, Z., Poljak, Ž. (2001). *Otorinolarinologija u Hrvatskoj*. Zagreb: Klinički bolnički centar u Zagrebu.
- Ljubešić, M. (ur.) i sur. (1997). *Jezične teškoće školske djece*. Zagreb: Školske novine.
- Medved, J. (1926). Zdravstveno-pedagoške ustanove u Jugoslaviji. III poglavlje. *Liječnički vjesnik*, 45, 623.
- Padovan, I. i sur. (1971). *125. godina otorinolarinologije u Vinogradskoj bolnici*.
- Pegan, B. i sur. (1996). *Stota obljetnica hrvatske otorinolarinologije 1894-1994*. Zagreb: Klinika za ORL i cervikofacijalnu kirurgiju KB „Sestre milosrdnice“.
- Pražić, M. (1975). *Dvadeset godina od osnivanja i rada Audiološkog centra ORL klinike Medicinskog fakulteta u Zagrebu*. Predavanje održano 28. veljače 1975. na svečanoj sjednici savjeta ušne klinike na Šalati, Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
- Raguž, S. (2017). *Dom zdravlja-Okružni ured-Dubrovnik*. Dubrovnik: Dom zdravlja.
- Stulli, L. (1827). Lettere sul tartagliare, (Es. Dall'Antol:N.*78) Ragusa, 15 Aprile 1827.
- 45 godina Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (ur. D. Blaži i sur.) (2007). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Šerčer, A. (1966). *Otorinolarinologija I, Propedeutika*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- 60. godišnjica osnivanja Bolničkog odjela za reumatske bolesti i ortopedsku rehabilitaciju Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Krapinske Toplice* (2016). Krapinske Toplice.
- Škiljan, D. (1989.). Herodotova priča o najstarijem narodu i jeziku. Hrčak.srce.hr. (pristupljeno 20.2.2023.)
- Vincent, I. (2005). *Hinko Freund: utemeljitelj hrvatske logopedije*. Zagreb: Heroína Vučak, I. (2010). *Hinko Lehner – Prvi hrvatski logoped. Liječnički vjesnik*, 132, 257-261
- Vuletić, D. (1975). Djeca s govornim poremećajima u osnovnoj školi. *Zbornik radova Jugoslavenskog savjetovanja o problemima glasa i govora; SDDJ*, 97-102.
- Vuletić, D., Brestovci, B., Ljubešić, M., Marković, S., Mustać, V., Paver, D., Pinoza, Z. (1982). *Komparativno istraživanje psiholingvističkih sposobnosti djece sa somatopsihičkim oštećenjima*. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.